

WPLYNEŁO
INSTYTUT EKONOMII I FINANSÓW
data 5.04.23 podpis *S. Hońko*

Łódź, dnia 29.03.2023 r.

dr hab. Jacek Gad, prof. UŁ

Katedra Rachunkowości

Uniwersytet Łódzki

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Michała Hendryka pt. „Ujmowanie i prezentacja informacji o innych całkowitych dochodach w rachunku wyniku całkowitego” napisanej w Instytucie

Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Szczecińskiego pod kierunkiem

dr hab. Stanisława Hońko, prof. US

Wstęp

Niniejsza recenzja została opracowana na podstawie pisma Przewodniczącego Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Szczecińskiego dr hab. Stanisława Hońko, prof. US z dnia 21 lutego 2023 r.

Recenzja została przygotowana z uwzględnieniem następujących kryteriów: ocena podjętej tematyki badawczej, celów i hipotez rozprawy, ocena struktury i zawartości merytorycznej, ocena kwestii formalnych i poprawności językowej.

Ocena podjętej tematyki badawczej, celów i hipotez rozprawy

Nie ulega wątpliwości, że problematyka wybrana przez Doktoranta jest interesująca i ważna z punktu widzenia dyscypliny ekonomia i finanse.

Wprowadzenie do praktyki sprawozdawczej spółek publicznych koncepcji wyniku całkowitego (*comprehensive income*) miało na celu zwiększenie przejrzystości ujawnień dotyczących zysków i strat kapitałowych ujmowanych bezpośrednio w kapitale własnym. Należy jednocześnie zauważyć, że z koncepcją wyniku całkowitego związanych jest szereg problemów. Jednym z nich jest niski, w porównaniu z przychodami i kosztami prezentowanymi w rachunku zysków i strat, stopień powtarzalności składników pozostałego wyniku całkowitego (*other comprehensive income*).

Zagadnienie pozostałego wyniku całkowitego nie jest dostatecznie uporządkowane, co wynika z braku precyzyjnych rozwiązań wynikających z Międzynarodowych Standardów Rachunkowości / Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (dalej MSR/MSSF) oraz braku podbudowy teoretycznej. Mimo, że dyskusja na temat relacji wyniku finansowego netto oraz pozostałego wyniku całkowitego jest wciąż żywa, w literaturze z obszaru rachunkowości brakuje ciągle publikacji, w której dokonano by analizy pozostałego wyniku całkowitego na gruncie teoretycznym. Przygotowaną przez Doktoranta rozprawę traktuję jako ważny głos w tej dyskusji.

Należy podkreślić, że dokonany przez Doktoranta wybór problemu badawczego spełnia wymagania stawiane pracom doktorskim. Przedmiotem dociekań naukowych jest niezwykle ważny - zarówno z punktu widzenia teorii, jak i praktyki gospodarczej - problem badawczy.

Z obowiązku recenzenta muszę wskazać, że sam temat pracy budzi pewne wątpliwości. W polskiej literaturze przedmiotu, krajowych regulacjach oraz w praktyce sprawozdawczej spółek notowanych na GPW w Warszawie spotkać można różne sposoby tłumaczenia zaczerpniętych z języka angielskiego pojęć *comprehensive income* i *other comprehensive income*, tj. dochody całkowite, zyski całkowite, zyski całościowe, wynik całościowy, wynik całkowity oraz odpowiednio pozostałe dochody całościowe, pozostałe dochody całkowite, pozostały wynik całkowity czy pozostały wynik całościowy. Temat pracy wskazuje, że Doktorant przetłumaczył pojęcie *comprehensive income* jako wynik całkowity, natomiast

pojęcie *other comprehensive income* jako inne całkowite dochody. W temacie występuje zatem pewna niekonsekwencja. Jednocześnie Doktorant zdaje sobie sprawę, iż tłumaczenie *comprehensive income* jako dochód całkowity jest niefortunne, co zasygnalizował na stronie 244 swojej pracy. Dodatkowo, w przedstawionej w ostatnim rozdziale koncepcji Doktorant posługuje się sformułowaniem „inne składniki wyniku całkowitego” (str. 346 i kolejne). Co więcej, w temacie pracy pojawia się sformułowanie „rachunek wyniku całkowitego”, natomiast w pracy Doktorant posługuje się sformułowaniem „sprawozdanie z wyniku całkowitego”.

Powstaje wątpliwość, czy temat pracy nie jest zbyt wąski. Odnosi się on w największej mierze do części empirycznej pracy.

Celem głównym rozprawy było opracowanie ram koncepcyjnych ujmowania i prezentacji wyniku całkowitego w sprawozdaniach finansowych.

Cel główny rozprawy został uzupełniony o następujące cele szczegółowe:

- 1) porównanie istoty wyniku finansowego i zasad jego pomiaru w teorii ekonomii i teorii rachunkowości,
- 2) identyfikacja istoty i obecnie obowiązujących zasad kwalifikacji składników innych całkowitych dochodów do wyniku całkowitego,
- 3) wyodrębnienie głównych nurtów badawczych odnoszących się do koncepcji wyniku całkowitego,
- 4) porównanie relewantności informacji o wyniku finansowym netto oraz o wyniku całkowitym w kontekście aktualnego stanu badań naukowych,
- 5) porównanie relewantności informacji o wyniku finansowym netto oraz o wyniku całkowitym w kontekście potrzeb różnych grup interesariuszy,
- 6) analiza działań IASB3 w procesie ewolucji uregulowań dotyczących innych całkowitych dochodów.

Wydaje się, że cele nr 1, 4, 5, 6 należy nieco przereklamować. Wskazują one na drogę do osiągnięcia celu, a nie sam cel. Porównania oraz analizy dokonujemy po to, aby wskazać, ustalić czy zidentyfikować coś i to powinno być celem pracy. Nie do końca zrozumiałą jest cel

drugi dotyczący zasad kwalifikacji składników innych całkowitych dochodów (czy raczej składników pozostałego wyniku całkowitego) do wyniku całkowitego.

Jak wskazano w rozprawie, realizacja powyższych celów wymagała sformułowania czterech hipotez badawczych, tj.:

(H1) koncepcja wyniku ekonomicznego miała silny wpływ na kształtowanie się podejścia do wyniku finansowego netto w rachunkowości;

(H2) MSR / MSSF nie określają spójnych zasad ujmowania i prezentacji informacji o innych całkowitych dochodach;

(H3) wynik całkowity jest bardziej relewantną (użyteczną; przydatną) miarą dokonań niż wynik finansowy netto;

(H4) interesariusze oczekują sformułowania koncepcji w zakresie ujmowania i prezentacji innych całkowitych dochodów.

Każda z hipotez przypisana jest do jednego rozdziału rozprawy. Należy zatem rozumieć, że kolejne rozdziały pozwalają zweryfikować kolejne hipotezy. W tym zakresie powstaje pewna wątpliwość. Dwa pierwsze rozdziały zostały przygotowane z wykorzystaniem studiów literaturowych oraz analizy regulacji. Stanowią one zatem podstawę do sformułowania hipotez badawczych, które powinny być następnie zweryfikowane jako jeden z etapów badania empirycznego. Wydaje się, że w odniesieniu do dwóch pierwszych rozdziałów bardziej uzasadnione byłoby sformułowanie pytań badawczych.

Ocena struktury i zawartości merytorycznej rozprawy

Rozprawa obejmuje 412 stron. Zawiera cztery rozdziały, wstęp, zakończenie, podsumowanie w języku angielskim, bibliografię, spis tabel, spis wykresów, spis rysunków (łącznie 72 tabele, 46 wykresów oraz 46 rysunków), załącznik zawierający odpowiedzi respondentów na projekty IASB. Co ważne, treści prezentowane w poszczególnych rozdziałach wzbogacone są o stanowiska, uwagi oraz komentarze (czasem krytyczne) Doktoranta.

Struktura pracy została poprawnie podporządkowana przyjętym założeniom badawczym. Jest ona przemyślana, logiczna i spójna - jej ocena jest bez wątpliwości pozytywna.

Szczegółowa analiza treści rozprawy wskazuje, iż Doktorant musi udoskonalić umiejętność syntezy. W rozprawie obok ważnych - z punktu widzenia przedmiotu rozprawy - problemów pojawiają się pewne mniej istotne wątki, ciekawostki, przykłady.

We wstępie przedstawiono problem badawczy, scharakteryzowano metodykę badawczą, a następnie opisano strukturę pracy. Nie wskazano natomiast ograniczeń prowadzonych badań.

Rozdział pierwszy zatytułowany „Koncepcje zysku w ekonomii i rachunkowości” stanowi bazę teoretyczną pracy i potwierdza wieloznaczność pojęcia zysku. Zawarto w nim przegląd koncepcji zysku przedstawionych przez wybranych przedstawicieli teorii ekonomii oraz przegląd koncepcji zysku wynikających z teorii rachunkowości. Szeroka perspektywa prowadzonych analiz wraz z imponującą liczbą publikacji wykorzystanych do przygotowania tego rozdziału świadczą z jednej strony o dużej pracowitości Doktoranta, z drugiej natomiast o jego dobrym warsztacie naukowym.

Drugi rozdział rozprawy zatytułowany „Uregulowania w zakresie ujmowania i prezentacji informacji o wyniku całkowitym” zawiera swego rodzaju tło regulacyjne rozprawy. Doktorant przedstawił w nim ewolucję regulacji dotyczących wyniku całkowitego uwzględniając zarówno standardy wydawane przez FASB (Stany Zjednoczone), jak i IASB (Europa). W kolejnej jego części przedstawiono wytyczne MSR/MSSF dotyczące ujmowania składników pozostałego wyniku całkowitego (w tym zakresie uwzględniono również wytyczne US GAAP). W rozdziale drugim zawarto również szczegółowe wytyczne MSR/MSSF dotyczące reklasyfikacji składników pozostałego wyniku całkowitego oraz prezentacji i ujawniania informacji na temat pozostałego wyniku całkowitego w sprawozdaniach finansowych. Rozdział ten ma w dużej mierze charakter poradnikowy, tzn. prezentowane są w nim praktyczne rozwiązania problemów wynikających z regulacji. Doktorant przywołuje wprost regulacje, co w przypadku tematu dysertacji wydaje się być uzasadnione.

W trzecim rozdziale zatytułowanym „Przegląd wybranych badań w zakresie wyniku całkowitego” zidentyfikowano (z wykorzystaniem ogólnosiwiatowych baz naukowych) i usystematyzowano nurty badawcze w obszarze wyniku całkowitego. Wyodrębniono trzy główne nurty badawcze: „relewantność” wyniku całkowitego i wyniku finansowego netto, wpływ składników pozostałego wyniku całkowitego na wartość wskaźników klasycznie opartych na wyniku finansowym netto oraz forma prezentacji informacji dotyczących pozostałego wyniku całkowitego. Analizie poddano również badania niemieszczące się w trzech wyodrębnionych wcześniej nurtach badawczych. Treści przedstawione w trzecim rozdziale mają szczególnie dużą wartość poznawczą.

Ostatni, empiryczny rozdział zatytułowany „Analiza potrzeb interesariuszy w zakresie ujmowania i prezentacji informacji o wyniku całkowitym” ma fundamentalne znaczenie z punktu widzenia realizacji celu głównego rozprawy. Do przygotowania badania empirycznego Doktorant wykorzystał metodę zastosowaną przez Yen, Hirst i Hopkins (*A Content Analysis of the Comprehensive Income Exposure Draft Comment Letters*, „Research in Accounting Regulation”, 2007, 19(C)) polegającą na analizie listów dyskusyjnych dotyczących projektu SFAS 130. Korzystając z powyższej metody Doktorant dokonał analizy listów dyskusyjnych przesłanych do IASB, będących odpowiedzią na pytania dotyczące poszczególnych projektów MSR 1 oraz projektu Ram koncepcyjnych sprawozdawczości finansowej. Jak wskazał Doktorant, podobne podejście badawcze zostało zastosowane w publikacjach: A. Jorissen, N. Lybaert, R. Orens, L. van der Tas, *Formal Participation in the IASB's Due Process of Standard Setting: A Multi-issue/Multi-period Analysis*, „European Accounting Review”, 2012, 21(4); A. D. Holder, K. E. Karim, K. J. Lin, M. A. Woods, *A content analysis of the comment letters to the FASB and IASB: Accounting for contingencies*, „Advances in Accounting”, 2013, 29(1). Metoda ta stosowana jest przez badaczy publikujących swoje artykuły w uznanych czasopismach naukowych. Analiza listów dyskusyjnych pozwala zidentyfikować w pewnym zakresie potrzeby interesariuszy, należy jednak zauważyć, że często są one rozbieżne. Uzyskane przez Doktoranta wyniki badań stanowią tego potwierdzenie.

Przedstawione w rozdziale czwartym potencjalnie kierunki zmian zasad ujmowania składników pozostałego wyniku całkowitego w systemie rachunkowości oraz ich prezentacji w sprawozdaniach finansowych potwierdzają doskonale rozeznanie Doktoranta w obszarze

współczesnej sprawozdawczości finansowej opartej na MSR/MSSF. Należy podkreślić, że sformułowane w tej części rozprawy uwagi Doktoranta są wartościowe i wykraczają poza problematykę wyniku całkowitego.

Szczególnie cenna jest ostatnia część rozdziału czwartego zawierająca autorską koncepcję ujmowania w systemie rachunkowości składników pozostałego wyniku całkowitego oraz prezentacji informacji na temat pozostałego wyniku całkowitego w sprawozdaniu finansowym. Stanowi ona efekt prowadzonych studiów literaturowych oraz badań empirycznych (analizy listów dyskusyjnych wysyłanych do IASB). W rozprawie wskazano, że celem przygotowanej koncepcji było wypracowanie rozwiązań w obszarze:

- 1) ujmowania przychodów i kosztów w ramach zysku lub straty bądź innych całkowitych dochodów;
- 2) zaprzestawania ujmowania i przeklasyfikowania składników innych całkowitych dochodów;
- 3) prezentacji składników innych całkowitych dochodów w sprawozdaniu finansowym, ze szczególnym wskazaniem na:
  - a) formę prezentacji sprawozdania z zysków lub strat i innych całkowitych dochodów;
  - b) nomenklaturę odnosząca się do poszczególnych składników innych całkowitych dochodów;
  - c) formę prezentacji podatku dochodowego odnoszącego się do składników innych całkowitych dochodów.

Przygotowana przez Doktoranta koncepcja ma pewne słabości. Wskazane przez Doktoranta „cztery fundamentalne założenia” mają raczej charakter cech jakościowych. Powstaje jednocześnie pytanie, czy koncepcja ta upraszcza, czy jeszcze bardziej komplikuje zasady prezentacji składników pozostałego wyniku całkowitego?

Wartościowym byłoby zweryfikowanie zaproponowanej przez Doktoranta koncepcji w praktyce. Zapewne koncepcja ta będzie weryfikowana i udoskonalana w kolejnych etapach badań realizowanych przez Doktoranta.

W zakończeniu rozprawy przedstawiono informacje dotyczące weryfikacji hipotez oraz realizacji celów pracy. Nie wskazano natomiast ograniczeń badania.

Doktorant w swojej rozprawie porusza wiele intrygujących wątków i otwiera pole do dyskusji naukowej. Jej analiza skłania do sformułowania zagadnień do rozwinięcia dla Doktoranta:

- 1) proszę o wskazanie możliwego do zidentyfikowania wpływu kulturowego na rodzaj uwag przesyłanych do IASB,
- 2) proszę o wyjaśnienie znaczenia koncepcji wyniku całkowitego z punktu widzenia ładu korporacyjnego,
- 3) proszę o wyjaśnienie, czy Doktorant dostrzega problemy związane z prezentowaniem (w momencie zaprzestania ujmowania aktywów lub zobowiązań) reklasyfikacji składników pozostałego wyniku całkowitego bezpośrednio w pozycji zyski zatrzymane z pominięciem rachunku zysków i strat (zob. rysunek 4.18, str. 341 rozprawy)? Zaproponowana przez Doktoranta zmiana wydaje się rewolucyjna ponieważ wpływa na wysokość zysku (straty) netto.

Jako uzupełnienie treści przedstawionej w rozprawie proszę o wskazanie ograniczeń prowadzonych badań oraz zaproponowanej koncepcji. Proszę również o informację, czy po zakończeniu rozprawy Doktorant zweryfikował w praktyce przedstawioną w ostatnim rozdziale koncepcję? Jeżeli tak, to jakie są wnioski z tej weryfikacji?

Ocena kwestii formalnych i poprawności językowej

Recenzowana rozprawa została przygotowana zgodnie z wymogami formalnymi stawianymi dysertacjom doktorskim. Autor w jednoznaczny sposób udokumentował wykorzystanie źródeł bibliograficznych wraz ze spisem literatury zamieszczonym na końcu pracy. W przeważającej mierze Doktorant wykorzystał pozycje anglojęzyczne. W rozprawie prawidłowo zostały opisane tabele, rysunki i wykresy. Ich wykazy zamieszczono na końcu rozprawy. Do pracy zostały dołączone dane pierwotne, tj. szczegółowe odpowiedzi respondentów na pytania IASB.

Warstwa językowa rozprawy jest niemal pozbawiona uchybień. Na 412 stronach pracy zidentyfikowano nieznaczną ilość słabości językowych (literówki lub powtórzone wyrazy). Wydaje się, że Doktorant ma „lekkie pióro”. Stosowany przez niego język jest jasny i zrozumiały. Rozprawa jest dopracowana pod względem edytorskim.

Podsumowanie i rekomendacja

Dojrzałość w zakresie formułowanych przez Doktoranta wniosków badawczych oraz rekomendacji jest imponująca. Rozprawa stanowi potwierdzenie, iż posiada on rozległą wiedzę w obszarze koncepcji teoretycznych dotyczących zysku oraz obszarze regulacyjnym rachunkowości. Zastosowana w pracy logika wyvodu, sposób formułowania wniosków badawczych oraz dobry warsztat badawczy wskazują, że Doktorant posiada duży potencjał do pracy naukowej. Nie mam wątpliwości, że stanowi on mocny „zasób” Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Szczecińskiego, w tym w szczególności Katedry Rachunkowości.

Reasumując, stwierdzam, że rozprawa przygotowana przez mgr Michała Hendryka pod tytułem „Ujmowanie i prezentacja informacji o innych całkowitych dochodach w rachunku wyniku całkowitego” spełnia wymagania określne w art. 187 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Podjęty w pracy problem badawczy dotyczący ujmowania w systemie rachunkowości składników pozostałego wyniku całkowitego oraz prezentowania ich w sprawozdaniach finansowych wpisuje się w dyscyplinę ekonomia i finanse. Doktorant wykazał się wiedzą i umiejętnościami w zakresie sformułowania problemu naukowego i samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

W związku z powyższym wnioskuję do Rady Naukowej Instytutu Ekonomii i Finansów Uniwersytetu Szczecińskiego o przyjęcie rozprawy oraz dopuszczenie jej do publicznej obrony celem ubiegania się o stopień doktora nauk społecznych w dyscyplinie ekonomia i finanse.

Ponadto, ze względu na wysoki poziom rozprawy, wnioskuję o jej wyróżnienie zgodnie z rozwiązaniami przyjętymi w Uniwersytecie Szczecińskim.